

Evangélikus istentisztelet

GYÜLEKEZETI LITURGIKUS KÖNYV

Evangélikus istentisztelet

GYÜLEKEZETI
LITURGIKUS KÖNYV

Luther Kiadó
Budapest, 2007

Minden jog fenntartva.
Bármilyen másolás, sokszorosítás, adatfeldolgozó
rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásos engedélyéhez van kötve.

© A Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója, 2007

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója,
Budapest, 2007

Felelős kiadó: Kendeh-Kirchknopf Péter
A borító Polgár Rózsa a balatonfüredi evangélikus templomban látható
Oltárképe felhasználásával készült. Fotó: Hajdú József.
Nyomta és kötötte: Szekszárdi Nyomda Kft.
Felelős vezető: Vadász József ügyvezető igazgató

ISBN 978-963-9571-70-9

Ajánlás

*Adjatok hálát az Úrnak, mert jó, mert az ő irgalma örökkévaló.
Velem van az Úr, nem félek, ember mit árthat nékem?
Nem halok meg, hanem élek, és hirdetem az Úrnak tetteit.
(Zsolt 118 / GyLK 751)*

Luther Márton egyik kedves zsoltárát idézve, Isten iránti hálával és a szerkesztőbizottság tagjai iránti köszönettel tesszük le egyházunk asztalára az Evangélikus istentisztelet – Gyülekezeti liturgikus könyvet (GyLK). Hosszú – sok fáradságot, de még több örömet jelentő – munka gyümölcse ez a könyv. Valóságos kincsestár. A régi és újabb forrásokból merített vagy éppen egészen friss alkotói munka eredményeként megszületett gazdag anyagában felfedezhetjük korábban feledésbe merült evangélikus örökségünk jeles darabjait éppúgy, mint az egyetemes anyaszentegyház énekkincsének maradandó, számunkra is fontos, minket is gazdagító értékeit.

Közismert, hogy egyházunk 1982-ben kiadott hivatalos énekeskönyve olyan időben és olyan körülmények között született, amikor a szerkesztés munkáját nemcsak a reformátori teológiai örökség és a szigorúan vett szakszerűség szabályai irányították, hanem az akkori egyházpolitikai helyzet is meghatározó hatást gyakorolt rá. Ma már világosan látjuk, hogy ennek következtében a vitathatatlan értékei mellett komoly hiányosságai is vannak énekeskönyvünknek. Másrészt feltétlenül szükséges, hogy a GyLK-val egy időben végleges formában megjelenő – a lelkészek istentiszteleti használatára készült – Evangélikus istentisztelet – Liturgikus könyv gazdag anyagának, istentiszteleti rendjeinek megfelelő tartalommal gyülekezeteink is kézbe vehessék a Gyülekezeti liturgikus könyvet, amely így használatban lévő énekeskönyvünk kiegészítő kötete.

Könyvünk céljával, tartalmával kapcsolatban részletes Bevezetést olvashatunk a következő oldalakon, majd a nagyobb tartalmi egységeket is megelőzik a megértést és használatot segítő magyarázatok. Ezért e kérdésekről itt nem kell bővebben szólnunk. Annál inkább kell kérnünk lelkészeinket és gyülekezeteink tagjait, hogy a GyLK használatba vételekor fordítsanak kellő időt és figyelmet a könyvvél való ismerkedésre. Mostani istentiszteleti gyakorlatunkhoz képest sok újdonságot is találnak könyvünkben, amelyek csak akkor lehetnek ünnepeinket, közösségeink életét gazdagító étékekké, ha alaposan megismerjük, és a rendszeres használat folyamán meg is szeretjük őket. Bibliaórai munkánkba is be kell épülnie a Gyülekezeti liturgikus könyvvél és az új, alternatív istentiszteleti rendjeinkkel való rendszeres ismerkedésnek! Pásztori szeretettel hívom fel erre lelkészeink és gyülekezeteink figyelmét, mert meg vagyok győződve arról, hogy ez a tanulási folyamat az ismeretekben való gazdagodás mellett nagyon sok örömet is jelenthet egyházunk népe számára. Eközben türelemre is szükségünk lesz. Valóban kincsestár ez a könyv, amelyben sok eddig ismeretlen – és ezért az első találkozáskor minden bizonnyal idegennek és nehéznek tűnő, felkészültségünket meghaladó – résszel is találkozunk. A lépésről lépésre haladás a jó módszer ilyenkor. Az otthoni tanulmányozás tárgya lehet a sok újdonságot jelentő törzsanyag mellett a Függelék is, hiszen abban egyházunk korábbi „névadó” hitvallásával, az Ágostai hitvallással ismerkedhetünk.

Azzal a meggyőződéssel bocsátjuk útjára a Gyülekezeti liturgikus könyvet, hogy segíti és munkálja egyházunk istentiszteleti életének megújulását, és segítségével újra felfedezhetjük a reformáció – családok otthoni hitéletét megalapozó – örökségét is.

Kísérje a Szentlélek Úristen gazdag áldása e könyv szolgálatát!

2007 reformáció ünnepén

Ittész János püspök

Bevezetés

AZ „EVANGÉLIKUS ISTENTISZTELET – GYÜLEKEZETI LITURGIKUS KÖNYV” CÉLJA

Az „Evangélikus istentisztelet – Gyülekezeti liturgikus könyv” (a továbbiakban: GyLK) egyházunk hivatalos énekeskönyvének (Evangélikus énekeskönyv, 1982) a kiegészítő kötete. A kötet címe a 2005-ben próbakiadásban megjelent választható rendtartáskönyvvel – „Evangélikus istentisztelet – Liturgikus könyv” (a továbbiakban: LK) – való szoros kapcsolatra utal. Összeállításának célja az, hogy megkönnyítse a LK használatba vételét: segíti a megújított istentiszteleti rendek bevezetését azzal, hogy a gyülekezeti tagok is maguk előtt láthatják a megváltozott rendeket, felismerhetik a változások okait, s így aktívan részt tudnak venni az istentiszteleteken. A jelen kötet tehát szerkezetében követi a LK-et, ugyanakkor sok énekes tétellel gyarapítja is az anyagát. Így a megújított istentiszteleti rendeket használó gyülekezetekben az eddigi énekeskönyvre és erre a kiegészítő kötetre egyaránt szükség van: az előbbiben találjuk a strofikus gyülekezeti énekeket és az imádságokat, az új kötetből az istentiszteleti rendeket követhetjük. Az új kötet azonban hasznos lehet az eddig megszokott istentiszteleti formák között is gazdag pédatára miatt.

A GyLK öt nagyobb részből áll.

Az első és második rész a megújított istentiszteleti rendeket

közli pontosan követve a LK-ben megjelent formát, de a gyülekezeti tagok szempontjából rendezve azt. Így a GyLK istentiszteleti rendjeiből többnyire hiányoznak a csak a lelkész által mondott imádságok és szövegek, valamint azok az utasítások („rubrikák”), amelyek a lelkész tennivalóit írják le. Azonban igyekeztünk gondosan közölni azokat a szövegeket és énekeket, amelyeket a gyülekezet szólaltat meg, és minden olyan utasítást, amely a gyülekezetre vonatkozik.

ELSŐ RÉSZ: VASÁRNAPI ÉS ÜNNEPNAPI ISTENTISZTELETI RENDEK

Minden istentiszteleti rendet rövid áttekintő vázlat vezet be. Az ünnepnapok délelőtti istentiszteleteinek rendjét ezen felül magyarázatos formában is közöljük, hogy a gyülekezeti tagok maguk is olvashassák, milyen jellegű egy-egy istentiszteleti elem, és azok hogyan alkotnak egységes folyamatot.

A szerkezetében egységes ünnepi istentiszteleti rend három különböző módon szólalhat meg:

- liturgikus énekekkel,
- a liturgikus tételeket énekversekkel helyettesítő formában
- és a szórványgyülekezetek lehetőségeihez alkalmazkodó rövidített, egyszerűsített módon.

A három közül formailag leggazdagabb a liturgikus rend. Evangélikus korálok, énekelt és mondott liturgikus szövegek egyaránt szerepelnek benne. Ez a forma teszi lehetővé, hogy az istentisztelet minden eleme a számára természetes módon szólaljon meg: ami szóban mondandó, szólaljon meg beszéddel, ami hagyományos biblikus-liturgikus szöveg, kapjon liturgikus dallamot, s ami strofikus, verses költemény, azt énekeljük értékes koráljaink dallamán. A liturgikus dallamok tekintetében a

könyv szerkesztői fontosnak tartották, hogy minél változatosabb lehetőségeket kínáljanak fel, mert remélik, hogy idővel ez a rend válik egyházunkban a legtöbbet használt renddé. Reméljük, hogy e dallamok gazdag választéka elkerülhetővé teszi egy-egy dallam „kifáradását”. A liturgikus dallamok nagyobb része már az eddigi agendából, illetve énekeskönyvből is ismert, és ezek mellé gyűjtöttünk könnyen megtanulható új dallamokat.

A liturgikus rend lépésről lépésre is bevezethető: amíg egy-egy tételt még nem ismer a gyülekezet, addig azokat egyszerűen olvashatjuk is, vagy énekverssel pótolhatjuk. Közben a hétközi alkalmakon és az istentiszteletek előtti énektanuláskor gyakorolhatjuk az újabb dallamokat, amelyeket idővel már az istentiszteleteken is használatba vehetünk. A dallamok változatos használatát segítik az önállóan is megszólaltatható tételekhez rendelt énekszámok. Ha például valahol a 628-as énekverses rendet használva a kibővített szövegű Kyriét szeretnék énekelni, elegendő az énekszám táblára az énekverses rend száma mellé kitűzni a 607-es számot, ami egyértelművé teszi, hogy az istentisztelet többi részén az énekverses rend dallamait énekljük. Az istentisztelet kezdetén, a köszöntésben külön is fel lehet hívni a figyelmet az ilyen alkalmi megoldásokra.

Az énekverses rendek használata segíti az új istentiszteleti formákra való átállást. A gyülekezetnek ilyenkor csak a – magyarázatos rendben megindokolt – sorrendi változtatásokat kell figyelemmel kísérnie, hiszen a liturgiába való bekapcsolódása az eddig megszokott énekverses módon történik.

Tizenkét énekverses ciklust állítottunk össze azért, hogy az egyházi év folyamán a túlzottan gyakran használt dallamok ne kopjanak meg. Minden ciklus hat énekből áll, kifejezve azt a törekvést, hogy istentiszteleteink többségét úrvacsorával együtt tartsuk.

A hat énekvers:

- a bevezető zsoltár doxológiája,
- a Krisztus királyt imádó Kyrie,
- a Szentháromságot dicsőítő Gloria (olykor Laudamus te-vel),
- az úrvacsorai imádság Sanctusa,
- az úrvacsoravételt megelőző Agnus Dei énekvers
- és az istentiszteletet lezáró hálaadó ének. (Ez utóbbit bejelentés alapján könnyen kiválthatjuk más énekkel is.)

Az énekversek nagyobbik része valamelyik énekeskönyvi énekünk részlete. Másik részük olyan, amelynek dallama már ismert volt, s most a liturgikus funkciónak megfelelő új szöveget kapott. Ilyenkor igyekeztünk az eredeti liturgikus szöveghez minél közelebbi verset formálni, akár a költőiség rovására is. Néhány dallam eddig nem szerepelt még énekeskönyvünkben, de reméljük, a rendszeres használat során ezek is hamar közkinccsé válnak.

A ciklusok mindegyikét valamilyen rendező elv alapján állítottuk össze, zenei stílusbeli egyöntetűségekre törekedve.

Az egyházi év egyes szakaszaira mindig két ciklusból lehet választani, figyelembe véve a gyülekezet énekismereti szintjét. Az utolsó két ciklust, amelyek az elmúlt évtizedek legelterjedtebb liturgikus énekverseit is tartalmazzák, általános használatra is ajánljuk olyan gyülekezetekben, ahol a kevesebb változatosság tűnik építőnek.

Az „Egyszerű istentiszteleti rend” szerkezetében követi a liturgikus és énekverses rendeket, de néhány ponton (így a bevezető részben, az igeolvasásnál és az úrvacsorai részben) rövidít rajtuk. A liturgikus szövegek itt dallam nélkül hangoznak el, mindössze három tételt javaslunk énekelni: a Halleluja, a Sanctus és az Agnus Dei tételeket. Szükség esetén azonban ezeket is dallam nélkül mondhatja közösen a gyülekezet.

A „Vasárnap esti istentiszteleti rend” egyszerű igeliturgia, amelyen a gyülekezet csak strofikus énekeket énekel.

MÁSODIK RÉSZ: ALKALMI ÉS RÉTEG-ISTENTISZTELETEK RENDJEI

A „Gyónó istentisztelet” a gyülekezet közös bűnbánati alkalma lehet, amelyen az ige fényében szembesülünk életünkkel, és hálaadással fogadhatjuk a feloldozást. Zenéjében e rend is csak gyülekezeti énekeket használ.

A „Családi istentisztelet” elsősorban abban különbözik az ünnepi istentiszteletektől, hogy szövegezése egyszerűbb, könnyebben érthető. A liturgikus tételek megszólaltatásához választhatóan egy-egy liturgikus dallamot és egy-egy korálverset ajánlunk.

Az „Ökumenikus igeliturgia” rendjét igyekeztünk olyan részletességgel közölni, hogy nem evangélikus testvéreink is könnyen követhessék, s megérthessék az istentiszteleti elemek összefüggéseit. Ugyanígy jártunk el a templomban tartott keresztelési és temetési szertartások leírásakor is, gondolva arra, hogy ezeken az alkalmakon sokszor vannak jelen más felekezetűek is.

Az énekverses karácsonyesti evangéliumolvasás és a passióolvasás rendje változatlan maradt, az énekeskönyv J és K rendjei továbbra is használhatók. A LK javaslatot tesz húsvét hajnali istentiszteleti rendre is; ennek a gyülekezeti tagok számára készített kivonatát tartalmazza a GyLK.

Az elsősorban iskoláink évnyitó és évzáró ünnepeire készült istentiszteleti rendek kisebb változtatással akár gyülekezeti közösségben is használhatók. E rendek az énekeskönyv 17-es liturgiájára épülnek, tehát a zsoltározó istentiszteletek szerkezetét követik. Ennek megfelelően énekes anyaguk egyaránt használ liturgikus dallamot és gyülekezeti énekverset.

HARMADIK RÉSZ: ÁHÍTATFORMÁK ÉS KÖZÖS IMÁDSÁGOK

Az újdonságnak számító két áhítatformát, a lutheri nagy könyörgést és az Üdvözítő áldozatát és szeretetét imádó Krisztus-dicséretet a LK szerint teljes egészében közöljük.

A mindennapi közös imádságok, azaz a zoltározó istentiszteletek általános rendjeitől kezdődően a GyLK énekes anyaga egyre jobban használatba veszi a liturgikus éneklés sokféle változatát. A szerkesztők tapasztalata az, hogy a protestáns eleink által magyar nyelvűvé tett gregorián énekek ma is új lendületet és erőt adhatnak liturgikus életünknek; a megismerésükre, megtanulásukra fordított energia bizonyosan megtérül a közösségi imádságos élet ajándékai által.

A reggeli imádság (prima hora) igen egyszerű rendet követ. A benne szereplő liturgikus dallamok könnyen megtanulhatók, de szükség esetén olvashatjuk is fennhangon szövegüket. Más esetben (bibliaórán, táborigénykor) elegendő a reggeli közös imádság liturgiai szerkezetének követése. Az esti közös imádság (vespera) gazdagabb, díszesebb a reggelineél. Először részletes magyarázatokkal, külön-külön mutatjuk be a két zoltározó istentisztelet rendjét, az év minden napján használható általános szövegekkel. Ezután az egyházi évnek megfelelően változó tételekkel közöljük a rendeket, egyszerűsített formában, de mégis végigkövethetően.

NEGYEDIK RÉSZ: LITURGIKUS ÉNEKEK

A könyv negyedik része olyan tételeket tartalmaz, amelyeket – énekeskönyvünk koráljai mellett – a gyülekezet közösen énekelhet istentiszteletein.

E rész első fejezetében gregorián himnuszokat találunk az egyházi év ünnepeire. A korai keresztyénség e strofikus énekeinek jó részét a reformátorok magyarrá fordították. Később némelyikből kisebb-nagyobb átalakítással korált is formáltak.

A himnuszok jól illenek a zsoltározó istentisztelet keretébe, ahol jelzett helyük van, de akár a délelőtti istentiszteleteken is énekelhetjük őket például kezdőénekként, az igehirdetés után vagy az úrvacsoraosztás alatt. A himnuszokat énekelheti a teljes gyülekezet, kis énekkar vagy énekes szólista is, esetleg versszakonként váltakozva.

Gazdag válogatás segít abban, hogy a „Biblia énekeskönyvét”, a zsoltárokat gyülekezeti alkalmainkon ismét közösen énekelhesük. A gyűjtemény nagyobbik része protestáns bibliafordításunkat veszi alapul, s annak szövegén csak akkor módosít, ha azt énekelhetőségi szempontok indokolják, vagy ha a mai „evangélikus köznyelv” kitartóan megőrizte a Károli-fordítás egy-egy mondatát. E recitált zsoltárok mellé egy vagy két dallamosabb antifónát rendeltünk; ezek „keretezik” (innen az antifóna magyar neve: keretvers) a zsoltárt. Az első antifóna szövege legtöbbször magából a zsoltárszövegből való, vagy ahhoz szorosan kapcsolódik. Azokhoz a zsoltárokhoz, amelyek liturgikus hagyományok miatt egy-egy ünnephez vagy ünnepkörhöz köthetők, ünnepi vagy újszövetségi antifónát is társítottunk. Kötetünk végén külön táblázat segíti az ünnepekhez rendelt zsoltárok áttekintését. A szögletes zárójellel jelölt, behúzott zsoltárversek elhagyhatóak.

A bibliai zsoltárszámozásnak megfelelően a recitált zsoltárok közé kerültek zsoltárparafrázisok is. A genfi zsoltárok és a magyar zsoltárparafrázisok a Zsoltárok könyvének szövegei alapján írt verses énekek, stílusukban nagyon közel állnak énekeskönyvi énekeinkhez.

Néhány különleges, kiskóruossal és teljes gyülekezettel is énekelhető liturgikus tétel zárja a könyv negyedik részét.

Fontos megjegyezni, hogy a liturgikus tételek lejegyzése nem jelöl abszolút hangmagasságot. Ki-ki hangterjedelméhez mérten az adott tétel hangkészletének figyelembevételével választhatja meg a megfelelő kezdőhangot.

A liturgikus szövegekben gyakran elhangzó „alleluja” és „hal-leluja” szavakat egyenrangúnak értékeltük, használatukban elsősorban zenei szempontok vezérelnek.

ÖTÖDIK RÉSZ: VERSES GYÜLEKEZETI ÉNEKEK

A kiegészítő kötet verses gyülekezeti énekek kis gyűjteményével zárul. E rész célja, hogy néhány szép régi magyar énekkel és újonnan fordított német korállal felfrissítse énekeskönyvünk repertoárját. A válogatás alapja a Schulek Tibor és Sulyok Imre által még 1945-ben megjelentetett kitűnő gyűjtemény, a Régi magyar istenes énekek (RMIÉ) című kötet, valamint az új német evangélikus énekeskönyv volt. A harminc-egynéhány „új ének” fogadtatása válogatási szempontokat adhat egy készülő új énekeskönyv szerkesztőinek is. A hosszabb énekek néhány versszakát szögletes zárójellel jelöltük, ezek el is hagyhatóak.

FÜGGELÉK

A kötet függelékében találjuk az Ágostai hitvallás kivonatos szövegét. Gyülekezeti tagjaink régi igénye, hogy az evangélikus egyház önazonosságát megalapozó szöveget is olvashassa énekeskönyvében.

Ezt követően közöljük azokat a közösségi imádságokat, ame-

lyeket a szolgálattevők együtt imádkozhatnak a szolgálat előtt és után, azaz az ún. sekrestyeimádságokat.

Két táblázat segíti az énekválasztást: az istentisztelet főénekét (Graduálének) és a heti áhítatok ajánlott énekét találjuk az elsőben, a második pedig az egyházi év időszakának megfelelő zoltár kiválasztásában nyújt segítséget.

A GyLK számozását áttekintő táblázat és más mutatók zárják a függeléket.

BELSŐ BORÍTÓK

A kötet belső borítóira olyan szövegeket nyomtattunk, amelyek több istentiszteleti formában egyaránt elhangzanak. Így igen könnyen fellapozható az Apostoli és a Niceai hitvallás, a Miatyánk, a Tízparancsolat, a gyónási kérdések és a gyónó imádság szövege.

A GYÜLEKEZETI LITURGIKUS KÖNYV MUNKATÁRSAI

A kötet összeállításában igen sokan vettek részt. Az Agenda-szerkesztő és Liturgiai Bizottság tagjai közül alakult kisebb munkacsoport gyűjtötte össze először az igényeket, majd munkához kezdett: *Bence Gábor* vezetésével *Finta Gergely*, *Gálos Miklós*, *Trajtler Gábor* és *Véghelyi Antal*. Meghívásukra *Ecsedi Zsuzsanna* csatlakozott még e munkacsoporthoz.

A liturgikus énekek válogatásának alapja a *Ferenczi Ilona* által 1996-ban közreadott Protestáns Graduál volt. *Barta-Gombos Arikán* (aki hosszabb ideig a teljes kötet szerkesztésében is részt vett) segítette a zoltározó istentiszteletek összeállításában. *Györi Noémi* és *Simon Barbara* választotta ki a himnuszokat, a

zsoltár-antifónák gyűjteményét *Papp Anette* munkája gyarapította. A kiválasztott zsoltárok szövegeinek formálásában *Trajtler Gáborné Koppányi Ágnes* segédkezett.

A strofikus énekek kottázását a Kottamester Bt. végezte, a liturgikus énekek kottáit *Ecsedi Klára* készítette el, aki a teljes kötet szerkesztésében és korrektúrájában is nagy szerepet vállalt. (A liturgikus énekek a GuidoHu fontkészlettel vannak lejegyezve, szakértő *Bali János*.)

A kötet hivatalosan felkért bírálótól fontos tanácsokat és adatkiegészítéseket kaptunk: *Bódis Tamással* az evangélikus-református közös énekanyagot egyeztettük, *Déri Balázstól* verstaní bírálatot és néhány versfordítást kaptunk, *H. Hubert Gabriella* a régi magyar énekek szövegeit ellenőrizte, a kötet egészét *Dobszay László*, *Fekete Csaba* és *Ferenczi Ilona* véleményezte.

Az LK és a GyLK együttes használhatóságát *Hafenscher Károly* ellenőrizte, aki a teljes kötet szerkezetére vonatkozó fontos döntésekben is részt vett.

A kötetben található illusztrációkat *Zászkaliczky Zsuzsanna* válogatta. A tervezőszerkesztő és tördelő *Kendeh-Kirchknopf Péter* volt.

Ittész Jánosné, *Pap Kinga Marjatta* és *Huszár Mariann* vállalta a korrektori feladatokat.

A munka befejeztével hálát adunk Istennek, hogy ilyen sokan együtt tudtunk dolgozni, és az itt név szerint nem említett segítőkkel együtt valljuk: mindezért egyedül Istené a dicsőség!

Budapest, 2007. október 11.

A GyLK-t szerkesztő munkacsoport tagjai